

OSVÁT ERNŐ

Osvát Ernő halála súlyos vesztesége a ariagyar irodalomnak, s kegyetlen, szinte családiasán fájó gyásza mindazoknak a magyar íróknak, akiket a *Nyugat*nak több mint húszéves szerkesztése alatt felfedezett, visszhangzóbb érvényesüléshez juttatott, vagy újra megszólaltatott.

Osvát Ernő tragikus elmúlásának körülményei ismeretesek. Fájdalmas, állandó szomorúságba merített családi életet élt már két év óta, amióta Ágnes nevű kislánya súlyos tüdőbajban megbetegedett. Két évvel ez előtt, valószínűleg beteg lánykája reménytelen állapota s az izgalmas ápolásban tönkrement idegei miatt öngyilkosságot követett el felesége. Osvátnak azóta még végzetesebben lett életproblémája a kis Ágnes megmentése. Hiába volt azonban minden küzdelem a halálos betegség ellen. Lánya meghalt karjai között, s utána két órával a kétségbeesett apa fegyvert fogott maga ellen, s követte lányát a halálba.

Különös összetalálkozása a tragikus sorsrendeltetésnek, hogy a modern magyar irodalom két legjelentősebb kritikai szelleme: Péterfy Jenő és Osvát Ernő, mind a ketten saját kezükkel vetettek véget életüknek, mert az egyik öreg édesanyja, s a másik évek óta betegeskedő lánykája halálával elvesztette az utolsó százat, amely az élethez fűzte. Megdöbbenve kérdezi az ember: hát az élet esztétikai és bölcséleti átélése, a szellemi fejlettségnek az emberi gyarlóságok fölé emelkedő büszke örállomása nem óvja-e meg a kiválasztottakat attól, hogy a számukra végtelenségbe táguló világ mind szűkebbre ne szoruljon, hogy az élet minden értéke és értelme ne csak egyetlenegy, bármennyire is kedves, de mulandó emberi lényé zsugorodjék össze? Hát ők is üldözöttei lehetnek szenvedélyes ragaszko-

dásoknak, patológikus bálványozásoknak, amelyektől ha megfosztatnak, szemükben az egész gyönyörűséges élet sötét pisztolycsöbe szűkül össze, amelynek titokzatos mélyéből az eltűnt kedves hívogató arca ellenállhatatlanul kísérlik fel?...

Ő, bizonyára a megrendítő mérleget ezekben az esetekben másképpen kell felállítani. Az étellel való leszámolást itt nem az utolsó szeretett lény halála idézi fel, hanem ellenkezőleg, ezeknek a drága lényeknek élete az, amely a leszámolás végső tényét felfüggeszti mindaddig, míg halálukkal fel nem szabadul a kéz, amely az értéktelennek ítélt élet után maga akarja feltenni a gyászos pontot.

Ilyen előzetes lelki összeomlást kell feltételeznünk Osvátnban, mint ahogy a lélek szakadéka ott tátongott Péterfy Jenőben is. Kedveseik halála számukra csak azt jelentette, hogy most már a tragikus valóság lefolyásának szabad utat engedhetnek.

De ha nem utolsó hozzátartozójuk elvesztése miatt választották az önkéntes halált, annál inkább adhatjuk fel önmagunk előtt a vádló kérdést, milyen rettenetes körülmények között kellett élniök, milyen embertelen csalódásokkal kellett szembenézniök, hogy ők, akik a szellem, a megértés, a társuló képzelet és érzelm eszközeivel ezerszeres gazdagságban, élvezhették ki az életet, mégis 'megvetéssel dobták el maguktól? Talán jelentéktelen semmiségnek találták az egyéni életformát az örök élet-ár hatalmassága mellett? Vagy kifinomult érzékenységük lázadt fel az élet durva csapásaival szemben?

Mindkettőjük tragikuma magyar közéleti tragikum is. A jövő irodalomtörténet írója, aki a magyar irodalom utolsó ötven évének megrajzolja majd pragmatikus fejlődését, pontosan rá fog mutatni a szálakra, amelyekből a két fekete végzet szövődött. Péterfynek irodalmunkra nézve pótolhatatlan veszteséget jelentő öngyilkosságában az indokok között bizonyára ott fog szerepelni egy érvényesülésben visszaszorított és korcsná nyomorított egész szellemi nemzedék, amelynek legszebb aranyvirága s egyben legvádolóbb áldozata ez az európai szellemű esszéista volt, akitől mindenki mást magasan túl-

szárnyaló irodalmi munkássága ellenére megtagadták az egyetemi katedrát s a hivatalos elismerésnek még legcsekélyebb jeleit is. És Osvát Ernő végső, borzalmas tettének indokolásánál is az irodalom historikusa minden bizonnyal utalni fog a szörnyű szellemi válságra, amelyei Magyarországon a világháború s az azt követő barbár idők legelsősorban éppen fellendülő irodalmi életünkben idéztek elő. Az az Osvát Ernő, aki lányának halálba homályosuló szeméről tekintetét másik, rajongva szeretett eszményképére: a magyar irodalomra emelte, bizony nem találhatta ott meg a tiszta irodalmi szempontoknak és annak, a magasabbrendű irodalmi etikának, amelyért egész életében küzdött, olyan érvényesülését, hogy azért érdemes lett volna a pisztolyt félretennie.

Ilyen szempontból mondhatjuk Osvátról, hogy volta-képpen ő sem más, mint a nagy magyar tragédia levált, fájdalmas darabja. Sötét torzó: a magyar szellemi élet egyik letragikusabb korszakának szomorú tükörképe. Egyike azoknak a maguk teljességében ki nem fejlődött vázlatoknak, amelyekről egyszer egyik kritikájában írta: „szoborrészlet á la Rodin, amely nem bírja kiszabadítani törzsét; a körülmények nyomása és valami zsibbasztó varázslat megköti őt...”

Igen, Osvát Ernő is a magyar irodalomtörténet múzeumának fájdalmas torzói közé kerül, mint meg nem valósított álmainak csonka sírjele. Megrendítő halála miatt érzett fájdalmunkban ma még teljes és tárgyilagos képben nem tudjuk megrajzolni alakját. Az alábbi soroknak nincs más céljuk, mint néhány vonásban felvázolni azt az utat, amelyen Osvát Ernőnek igényes elképzeléseiből és tökéletes eszméiből torzó-megalósulások születtek.

*

Osvát Ernő szerepe az új magyar irodalom kialakulásában nem hasonlítható Kazinczy Ferencéhez, mert Osvát kérlelhetetlen ellensége volt nemcsak a dilettáns íróknak általában, hanem elismert írók esetleges dilettáns megnyilatkozásainak is. Éppen azért mondták rá, hogy félelmetesen szigorú szerkesztő, mert volt bátor-

sága kikiáltott nagyságoknak is visszautasítani kézírataikat, ha azokat önmagukhoz vagy folyóiratához méltónak nem találta. Kazinczyra talán abban az egy vonásában emlékeztet, hogy kora érdektelenné vált irodalmi életét öntudatosan kapcsolta össze az elhanyagolt nyugat-európai szellem-áramlatokkal, mert felismerte ebben a magyar irodalmi fejlődés felfrissülésének egyik ősi, szinte törvényszerű feltételét.

De nem sorolható Osvát Ernő a Gyulai Pál-féle kritikusok kategóriájába sem, akik elsősorban író-kritikusok, és csak azután szerkesztők. A magyar irodalmi kritika legnagyobb mesterével Osvátot talán csak az az egy rokon vonás fűzi össze, hogy ő is meglátta az irodalmi élet fejlődésének egyik alapvonását, a nemzedéki megnyilatkozást, s annak feltétlen érvényesüléséért küzdött olyan eszményi alapon, hogy sohasem volt hajlandó a nemzedéki érvényesülés jogát csak a saját nemzedékére korlátozni. Ezért hányták Osvát szemére, hogy a fiatalok bolondja.

Nem, ne is keressünk Osvát irodalmi szerepének megállapításánál ilyen analógiákat. Bizonyára maga tiltakoznék leginkább ezek ellen az amúgy is kevés eredménnyel járó párhuzamvonogatások ellen. Az ő álláspontja a magyar irodalom igaz értékeivel szemben a teljes, rajongó megbecsülésé volt. Hogy is lehetett volna ez másképp nála, aki minden komoly irodalmi megnyilatkozás előtt, még ha formája nem is volt olyan tökéletes, annyi tisztelettel tudott meghajolni. Ha a magyar irodalom iránt érzett áhítatos szeretetében egyesekre mint különösképpen kedveltjeire akarnék utalni, talán Péterfy Jenőt nevezhetném meg, akinek tanítványa volt, és az élők közül Ambrus Zoltánt, akinek magas irodalmi színvonala előtte mindig a magyar irodalom elérhető európaiasságának zálogaként számított.

Egyébként mindenki mástól elütő egyéniség volt, s modern irodalmunk kialakulásában egészen különleges jellegű szerepet kellett betöltenie. Ez a szerep, első tekintetre úgy látszik, majdnem kizárólag arra szorított, hogy a független és tiszta, modern magyar irodalmi törekvéseknek egy folyóirat kereteiben érvénye-

sülési teret biztosítson. Osvát Ernő ezért a megalakítandó folyóiratért mindent feláldozott, pénzt, időt, s ami ennél több, feláldozta saját magában a kifejezést kereső, alkotó író is. Azt hiszem, alig találunk az egész világirodalomban hozzá hasonló önzetlen irodalmi vezért, aki folyóiratában, ebben a mások számára felkínált irodalmi hangszóróban annyira eltűnt, elmerült és teljesen felszívódott volna, mint ő. 1898-ban, huszonegy éves korában lépett fel Budapesten kritikájával. Írásai mindjárt kezdetben annyi tárgyismeretet, oly sok termékeny szempontot és biztos íráskészséget árulnak el, hogy azoknak legszínvonalasabb lapjaink szívesen adnak helyet. És Osvát mégis alig két éve dolgozik, s attól a pillanattól fogva, hogy folyóirat alapítására gondolhat, örökre eltemeti magában az író. Lehetséges, hogy az alkotóerőnek sajátságos átalakulásával találkozunk Osvát szerkesztői munkájában, amely már azért is bensőséges, fáradhatatlan és örökké friss, mert mások műveinek kihozásában saját magának elfojtott vágyait éli ki. Akik Osvát Ernő szerkesztői munkásságát ismerik, tudják, hogy ez nála nem szorított csupán egyes utasításokra, kezdeményezésekre s általában a szerkesztés technikájára. Külön képessége volt, hogy mindenkiből a legjobbat tudja kierőszakolni. Rég elhallgatott írókat szólaltatott meg, az újságírásban elkallódott tehetségeket térített vissza az irodalom útjára, s végül fórumot adott olyanoknak, akik teret egyébként sehol sem találtak volna. Az anyaggyűjtésen, a munkatársak toborzásán kívül folyóiratának minden számában az írók buzgalmának serkentésére felsőbbrendű irodalompolitikai taktikát érvényesített, és igyekezett ezenkívül minden számban a mindenkori irodalmi termelés legmagasabb fokáról tükörképet adni. De ez Osvátnak csupán szerkesztői munkásságához tartozott.

Folyóiratának megszervezésére viszont Osvátot korántsem azért sarkallta ellenállhatatlan benső kényszer, hogy szerkesztőképeségeinek érvényesülési teret keressen. Nagy, általános célnak, előtte lebegő vezető gondolatnak kellett őt irányítani kezdettől fogva, mint a szerény eszközökkel küzdő Kőrösi Csomát vagy a

Bolyaiakat. Szent mániának kellett őt eltöltenie, hogy az *Új Magyar Géniusz és a Figyelő* sikertelen próbálkozásai után se hagyjon fel tervével, s végül is 1907-ben megalapítsa a *Nyugatot*.

Osvátban ez a szent mánia az, ami több, mint a szerkesztőképességek összege, s ez az, ami szerkesztői pályafutását irodalomtörténeti jelentőségűvé teszi. Nála ugyanis a lapalapítás csak eszköz annak a nagy célnak érdekében, hogy az új magyar irodalom megnyilatkozásának méltó orgánusot teremtsen. Mert Osvát világosan látta, hogy a magyar irodalom fejlődésében elérkezett a pillanat, amikor a modern irodalmi törekvéseket egyszerre úgy lehet megszólaltatni, hogy az a sivár zsurnaliszta-szellem s az ennél még sivárabb epigon-akadémikusság, ami a kilencvenes években még mindig irodalmi életünk két megfellebbezhetetlen és veszedelmes erejű fóruma volt, ezúttal csírájában nem fojthatja úgy el, mint az azelőtti irodalomszellemi megújhódási kísérleteket. Azt is tudta azonban Osvát, hogy folyóirat nélkül, mely az új irodalmi szellemet alkotásokban bemutatja, cikkekben elvileg is megvilágítja, s egyben ismerteti a (hasonló külföldi irodalmi mozgalmakat, egy lépést sem lehet előre tenni. A folyóirat kérdése tehát egyszersmind az új magyar irodalom kérdése is volt. Aki ezt a folyóiratot megindítja, ugyanakkor új irodalmi korszakot is nyit meg.

Osvát szerepének az adja meg a magasabbrendű hivatás jellegét, hogy megérezte az irodalmi megújhódás tavaszi lehetőségét, öntudatos munkával nekilátott, hogy ez az áram kifakassza a rejtőző vagy. szétszórt magokat, s gondoskodott arról, hogy az új virágoskertnek védett helye legyen.

Nem mondom, hogy Osvát valamely irodalmi irány zászlaját tűzte ki. A *Nyugat* nem volt sem a naturalizmus, sem az impresszionizmus, sem a szimbolizmus folyóirata. Sőt a *Nyugat* nem volt annak a „nyugatoság”-nak sem orgánusa, amelyet reakciós ellenfelei a fejére olvastak. Minden visszafojtott új, minden friss irodalmi áramlat, amely addig a megkövült népies-nemzeti epigon-kor sziklafaláról visszahullt, egyszerre hullámozott fel benne. Ady nemzeti szimbolizmusa, Ba-

bits parnasszista szimbolizmusa, Ignotus és Kosztolányi impresszionizmusa, Móricz naturalizmusa békésen elfért benne egymás mellett, annak a tanúbizonyságául, hogy a sokáig visszaszorított szellemi élet hullámai, amelyek egyébként egymás után jöttek volna, a felszabadulás türelmetlen mámorában egyszerre csaptak fel.

Osvát a maga egyéni felfogása szerint nem akart egyebet, mint tiszta irodalmat, európai művészi színvonalat, és ez alatt a feltétel alatt szívesen biztosított helyet bármely irodalmi vagy világszemléleti irány képviselőjének. Ezért vádolták már a háború előtt langyos eklekticizmussal a *Nyugatot* azok a szélsőségesek, amelyek oly szívesen szeretik a művészetet s irodalmat a maguk eszközének tekinteni.

Osvát a *Nyugatot* valóban nem akarta semmi módon sem elvenni a tiszta irodalomtól, hogy valamely pártnak adja. Az irodalmiságnak ez a szinte vallásos kiszolgálása legfőbb gerince volt egész szerkesztői működésének. Szemében minden, ami a tiszta irodalom szempontjából megállta helyét, olyan szuverenitással rendelkezett, amelynek esetleges gondolati vagy témabeli kilengéseit is meg kellett bocsátani. Lehet, hogy Osvát e tekintetben néha túlzásba esett, de ezen nem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy az ő irodalmiság-vallása milyen elüzletesedett és elszürkült irodalmi élet visszahatásaképpen lépett fel.

A mai idők távlatából pontosan állapíthatjuk meg, hogy a világháború előtti, nem is egészen egy évtizedes irodalmi mozgalom, amelyben Osvát a *Nyugat* szerkesztésével oly fontos szerepet játszott, alapjában véve a XVIII. század végi irodalmi megújodáshoz volt hasonló, amikor a különböző iskolák egyszerre pótolni akarták a nyugati szellemmel való kapcsolatok évszázados hiányát, s amikor Kazinczyék a Gyöngyösi-epigonok megkövült magyaroskodásával szemben egy új, felvilágosultabb és európaibb magyar irodalmi eszmény mellett foglaltak állást.

A *Nyugat* mozgalma is voltaképpen a magyar irodalmi szellem általános, nagy megújulása volt. Irodalomszemléleti szempontból forradalmi újításokat hozott, ami természetesen lármás meg nem értést, elfo-

gult kritikát és ellenségeskedést idézett fel egy olyan irodalmi közvéleményben, amely a Petőfi—Arany korszak klasszikus értékeinek letéteményeseként szerepelt, magát irodalmi dolgokban pápábnak hitte a pápánál. De ez az irodalmi megújulás ennek ellenére is feltétlenül győzött volna, feltétlenül kialakította volna fejlődésének minden periódusát, és megvalósította volna mindazokat a lehetőségeket, amelyek első jelentkezésében mintegy csak vázlatként éltek, ha a világháború s az utána következő feldúlt idők nem törnek ránk. Ezek a tragikus évek egészen más beállításba erőszakolták Ady és a Nyugat-nemzedék irodalmi szereplését. Szakadás állt be az írók között, az irodalmi élet légköre megmérgezetté vált, s az általános magyar válság az irodalom védtelen területén mindennél nagyobb erkölcsi kárt és pusztítást okozott.

Osvát Ernő ezekben az években a hajléktalanokká váltak reménytelen kétségbeesésével járt-kelt, s nem tudta megérteni, miért kellett a templomnak, amelyet ő annyi vallásos áhitattal épített, romba dőlnie. A *Nyugat* élt tovább, de nem volt a régi. Az irodalmi élet is folyt tovább, de abban aligha telhetett kedve annak, aki a mindenekfelett való irodalmiságot hirdette.

Osvátot az irodalmi életnek ebben a tragikus elhomályosulásában fájdalmasan nem az érintette, hogy a *Nyugatot* s benne az ő művét igaztalan vádakkal feketítették be. Az ellenség vádjainak elviseléséhez mindig elég erős volt. Sokkal kegyetlenebbül sújtotta le az a körülmény, hogy a nagy történeti összeomlás bomlasztó hatását ezer alakban és arculatban érezte magukon az írókon is. Az az irodalmi eszmény, az az irodalmi etika, amelyért egész életében küzdött, s amelyre igazán most lett volna szükség, teljesen háttérbe szorult. A politikai elfogultság, a megalkuvás gyávasága, a nyomor kishitúsége lassanként hatalmába kerítette az irodalom területének minden parcelláját.

Osvát nagyon egyedül maradt. Olykor az ember kétségbeesésében azt hitte, hogy az irodalmi idealizmusnak nincs már más híve, mint ez a fekete ruhás, csapzott, ősz hajú ember, akinek fájdalommal teli, nagy szemében úgy lángolt a vád, mint égő fáklya az össze-

dőlt épület felett. Azokban az időkben ő már rég — csak játszotta az életet. Érzékeny lelke visszariadt mindentől. Ha járt, cselekedett, intézkedett, elgépiesedett mozdulataiban nem csillogott többé a lélek visszfénye. Fásultságából csak akkor ébredt, amikor lánykájával szemben ült, és mozdulatlanul leste a beteg lehunytt szempilláin a megrebbenő életet. Ebbe a leheletnyi mozdulatba költözött számára az élet minden értéke, amíg azután a halál vele együtt azt is elfújta.

Kétségbeesnénk, ha azt kellene hinnünk, hogy Osváttal együtt meghalt az a tiszta irodalmi eszmény is, amelynek élete megtestesülése volt. Szerencsére az idő gyors szárnyalással száguld felettünk. Mindaz a közelmúlt, amiről itt írtam, szemünk előtt ma már a messzeségbe tűnik el. A legázolt emberek és nemzedékek szenvedését jóvá nem teszi ugyan senki, de legalább át sem származtatja az utódokra. Új szellem ébredzik. Ez a megtisztult szellem éreztetni fogja hatását az egyetemes magyar irodalomban is, ahol sok minden változás között új, igazságtevő ítélőszéket is állít majd fel, amely minden bizonnal kegyelettel fogja vissza-idézni Osvát Ernő emlékét, és hódolattal hajlik meg előtte.